

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ: СУЧАСНИЙ СТАН, МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

У статті розкрито особливості сучасного стану екологізації діяльності підприємств регіону та методичні підходи до її визначення, а саме оптимального розміру екологічно спрямованого податкового тиску на підприємства. Висвітлено ефективність застосування економічних інструментів екологізації, а також оптимальних витрат на заохочення екологізації, що пов'язані з переходами між рівнями екологічної безпеки.

Ключові слова: екологізація діяльності, ефективність економічних інструментів, екологічно спрямований податковий тиск, заохочення екологізації.

I. Вступ. Останніми роками Україна і всі країни світової спільноти в цілому ввійшли в затьмужу та глибоку екологічну кризу. Подальше поглиблення цієї кризи змушує урахувати екологічну складову господарської діяльності та ставити її в ряд основних пріоритетів економічного розвитку країн. Масштаби еко-деструктивних змін в різних регіонах є різними. В одних спостерігається незначне погіршення екологічної ситуації, в інших маємо говорити про екологічну кризу. В різних галузях і регіонах значно відрізняються можливості розв'язання екологічних проблем.

Аналіз досліджень з менеджменту екологічних інновацій [2] засвідчує про надання значної уваги засобам екологізації господарської діяльності підприємств різних галузей господарського комплексу країни. Однак майже не приділяється уваги такій актуальній темі, як оптимізації цих засобів залежно від ситуації в галузі чи регіоні. Значні відмінності можливостей застосування конкретних методів екологізації промислових підприємств спричиняють необхідність постійного моніторингу щодо екологізації діяльності підприємств на регіональному рівні.

II. Постановка завдання. Метаю роботи є дослідження сучасного стану довкілля, охо-

рони навколишнього середовища та здійснення заходів по екологізації діяльності промислових підприємств регіону. Для досягнення мети поставлено завдання: формування підходів до визначення оптимального розміру екологічно спрямованого податкового тиску на підприємства та ефективності застосування економічних інструментів екологізації, а також оптимальних витрат на заохочення екологізації, пов'язаного з переходами між рівнями екологічної безпеки. Для отримання наукових результатів використано методи математичної статистики, економічного та абстрактно-логічного аналізу.

III. Результати. В різних умовах ефективність застосування економічних інструментів мотивації екологізації виробництва істотно відрізняється. Вона залежить від існування принципової можливості екологізації, від витрат, необхідних для її здійснення, від наявності альтернативних технологій різної екологічності та економічної ефективності, від можливості ухилення від екологічних платежів тощо.

Основним джерелом надходжень коштів від виробників неекологічних товарів є платежі за спеціальне використання природних ресурсів і збори за забруднення навколишнього середовища, які входять до переліку податків, що сплачуються в Україні. Збільшення частини екологічних податків у загальному їх обсязі, по-перше, призводить до зростання надходжень від них і надасть можливість активнішого впровадження заохочувальних інструментів, по-друге, мотивує розширення екологічно прийняттого виробництва, збільшуючи його ефективність порівняно з екологічно деструктивним. На *рис.1* показані зміни екологічності виробництва при різному рівні екологічно спрямованого податкового тиску.

Від ставок екологічних платежів та зборів залежать економічні результати діяльності підприємств. Чим більшими є ставки платежів

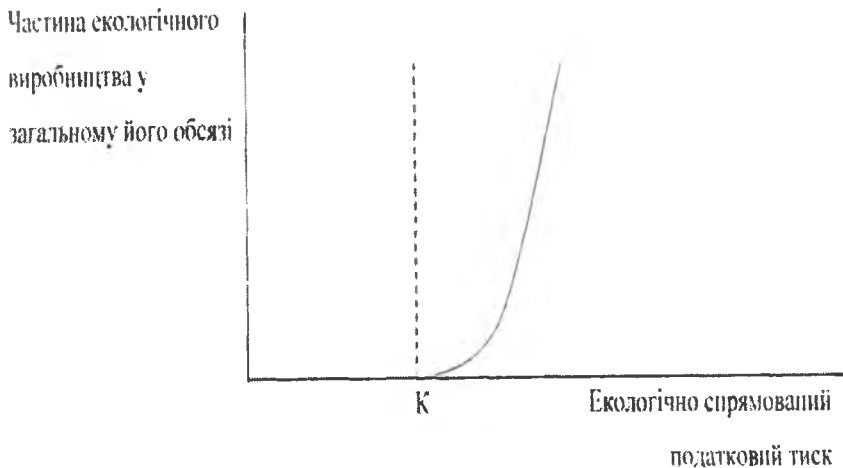

Рис. 1. Переорієнтування виробництва на екологічні товари при збільшенні частини екологічно спрямованих податків

і зборів, а також обсяги забруднюючих речовин, які привносять у довкілля підприємства, тим більшим є ризик того, що продукція, що випускається, виявиться збитковою. Тому при більшому екологічно спрямованому податковому тиску підприємства змушені відмовлятися від виробництва неекологічної продукції.

Збільшення екологічних податків необхідно проводити з обережністю: лише для суб'єктів господарювання, що використовують екологічно недосконалі технології, яким є екологічно досконалі альтернативи. В іншому випадку можна розраховувати тільки на зниження ефективності та обсягів виробництва, а не на його екологізацію.

Точкою K позначено критичний податковий тиск, при якому підприємство відмовляється від екологічно деструктивного виробництва на користь екологічно прийняттого. Ця точка різна як для конкретних підприємств, так і для кожного типу виробництва з різним рівнем досягнень НТП, від якого залежить можливість здійснення переорієнтування на екологічно прийнятне виробництво.

В точці K витрати, пов'язані зі сплатою екологічних податків, дорівнюють витратам, які підприємству необхідно зробити для зменшення екодеструктивного впливу. Існує дві ситуації:

якщо $\Pi > B$, то знижується екодеструктивний вплив; (1)

якщо $\Pi < B$, то сплачуються збори, платежі та штрафи,

де Π – екологічні збори, платежі та штрафи;

B – витрати підприємства на зменшення екодеструктивного впливу.

Ці формальні викладки підтверджуються закордонним досвідом. Так, в Швеції податок на вуглець було встановлено вищий, ніж витрати на зменшення забруднення. Результат – зменшення забруднення на 6%. У Франції платежі за забруднення води нижчі, ніж витрати на зменшення забруднення. Ефект помірний.

Формули (1) у конкретних ситуаціях можуть бути доповнені іншими складовими. Наприклад, якщо зменшується екодеструктивний вплив з одночасним використанням відходів виробництва, що пов'язано з додатковим прибутком від їх переробки (продажу) E , то вони приймають вигляд:

якщо $\Pi > B - E$, то знижується екодеструктивний вплив; (2)

якщо $\Pi < B - E$, то сплачуються збори, платежі та штрафи.

Зміни надходжень від екологічних зборів та платежів при збільшенні екологічно спрямованого податкового тиску (нормативів платежів та зборів, бази оподаткування) показано на рис. 2.

Оптимальний рівень екологічно спрямованого податкового тиску, при якому матимемо максимальні надходження від платників екологічних податків і, відповідно, максимальні можливості для заохочення екологічно прийняттого та екологічно орієнтованого виробництва.

Ресурси краще зробити дорожчими, але іншими шляхами забезпечити підприємства

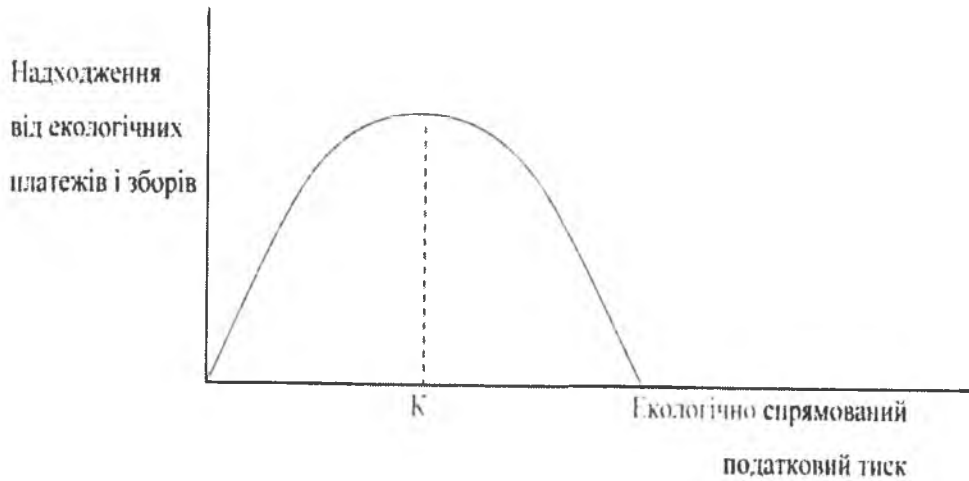

Рис. 2. Зміна надходжень від екологічних зборів та платежів при збільшенні екологічно спрямованого податкового тиску

чи споживачів коштами на їх оплату. Додатково витрачені і без того бідними нашими підприємствами і споживачами кошти до них і повернуться. Однак це заставить їх винаходити спосіб зекономити кошти на оплаті ресурсів на користь інших товарів.

При застосуванні економічних інструментів мотивації екологізації виробництва слід прагнути до максимального підвищення су-

купної ефективності виробництва в країні. Досягнення цієї мети залежить від співвідношення зміни ефективності екодеструктивного та екологічно прийняттого виробництва.

Можливі варіанти зміни ефективності виробництва при застосуванні економічних інструментів мотивації його екологізації показані на рис. 3.

Заштрихованою фігурою показана отрима-

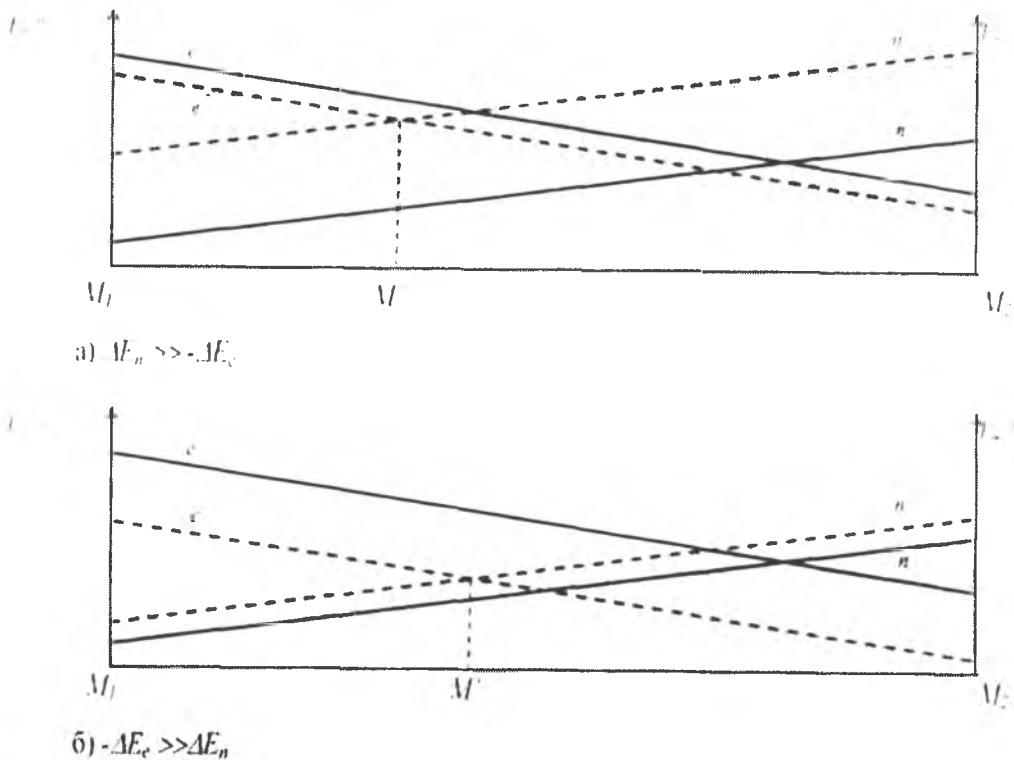

Рис. 3. Можливі варіанти зміни сукупної ефективності виробництва при застосуванні економічних інструментів екологізації

на в результаті застосування інструментів мотивації сукупна ефективність виробництва. При вдалому підборі інструментів мотивації, коли ефективність екологічно прийнятного виробництва збільшується значно більшими порівняно зі зменшенням ефективності еко-деструктивного виробництва обсягами, матимемо підвищення сукупної ефективності виробництва (рис. 3, а), при невдалому, коли зниження ефективності екодеструктивного виробництва значно перевищує збільшення ефективності екологічно прийнятного виробництва, – її зниження (рис. 3, б), що є неприпустимим.

В першому випадку, доцільнішому з погляду економічної ефективності виробництва, спостерігається також менший обсяг вкладення коштів в екодеструктивне виробництво порівняно з другим (див. рис. 3, б) із розглянутих випадків.

Розглядаючи тему застосування фінансових інструментів екологізації виробництва неможливо не звернути увагу на нецільове використання коштів, які надходять до держбюджету як плата за спеціальне використання природних ресурсів. Отримані від зазначеного джерела кошти слід спрямовувати на відновлення природних ресурсів і заохочення розвитку екологічно орієнтованого виробництва, і не допускати «розчинення» їх у бюджеті.

Необхідно враховувати, що управління формуванням ринку екологічних товарів пов'язане з операційними витратами, під якими розуміють витрати, що супроводжують отримання певного еколого-економічного результату. До операційних витрат слід відносити [3]:

– на державному рівні – витрати на зміну законодавчої бази, стандартів і норм, заміну інфраструктури, впровадження екологічно орієнтованого оподаткування; формування екологічного образу мислення й освіти;

– на рівні підприємства – витрати на оновлення продукції, заміни виробничого обладнання, доставку товару від виробника до споживача тощо.

Покажемо у формальному вигляді підходи до урахування операційних витрат при визначенні доцільності орієнтування виробництва на випуск екологічних товарів.

Метою управління формуванням ринку екологічних товарів повинно бути не акумулювання коштів, а отримання економічного ефекту від екологізації. Тому не слід розглядати ефект від регулювання формування ринку екологічних товарів як такий, що можна визначити як надлишок коштів, зібраних державою від зазначеного регулювання, тобто $H - (B + OB)$. Можна навіть витратити на заохочення суму, більшу ніж надходження за відрахуванням операційних витрат. Умовою доцільності зазначеного державного регулювання повинно бути перевищення економічного ефекту, отриманого суспільством саме від екологізації діяльності підприємств, над сумарними витратами $B + OB$ за відрахуванням надходжень H , тобто повинна задовольнятися умова

$$E \geq B + OB - H, \quad (3)$$

де E – ефект, отриманий державою від переорієнтування підприємств на виробництво екологічних товарів;

OB – операційні витрати держави.

Цю умову можна подати у наступному вигляді:

$$H + E > B + OB, \quad (4)$$

На рівні підприємства економічний ефект, отриманий від переорієнтування на виробництво екологічних товарів, не зводиться тільки до зниження екологічних податків. Він включає також:

– зниження виплат по лікарняним листам працівникам підприємства;

– зменшення витрат на ремонт обладнання та приміщень підприємства;

– економічний ефект від збільшення обсягів реалізації продукції тощо.

Такий ефект повинен бути більшим, ніж сумарні додаткові витрати $B_{cm} + OB_n$ за відрахуванням суми, на яку зменшуються екологічні податки:

$$E_n \geq B_{cm} + OB_n - \Delta\Pi, \quad (5)$$

де $\Delta\Pi$ – зниження платежів, зборів та штрафів, пов'язаних з меншим (у порівнянні з виробництвом неекологічних товарів) використанням ресурсів, забрудненням довкілля тощо;

E_n – економічний ефект, отриманий підприємством (без урахування $\Delta\Pi$);

B_{cm} – витрати на стимулювання споживачів;

OB_n – операційні витрати підприємства.

Цю умову можна подати у наступному вигляді:

$$\Delta\Pi + E_n \geq B_{cm} + OB_n \quad (6)$$

На рівні споживачів також можна визначити умови доцільності придбання екологічних товарів, але це пов'язано з певними труднощами. Хоча і можна пов'язати вибір людини з теорією корисності чи раціональністю, однак він не завжди залежить від ціни, ефективності та інших економічних чинників, оскільки вибір людини не завжди є раціональним.

У короткостроковий період, коли державні механізми управління формуванням ринку екологічних товарів залишаються незмінними, показники, за якими проводиться обґрунтування переходу з одного рівня екологічної безпеки на інший, можна схематично представити у вигляді графіку (рис. 4). На рис. 4 зображено сумарні витрати і здобутки при орієнтуванні виробництва і споживання на екологічні товари.

Заштрихована область на рис. 4 показує область перевищення здобутків ($H + E$) над витратами ($B + OB$), тобто відповідність умові (4). Витрати, пов'язані з переходом з одного рівня екологічної безпеки на інший доцільні до точки перетинання кривих витрат та здобутків. Тобто доцільним є перехід до рівня II екологічної безпеки. Витрати ж, пов'язані з переходом на рівень I, перевищують відпо-

відні здобутки.

IV. Висновки. Проаналізовано сучасний стан та методичні підходи до екологізації діяльності промислових підприємств регіону, а саме до визначення оптимального розміру екологічно спрямованого податкового тиску на підприємства та ефективності застосування економічних інструментів екологізації, а також оптимальних витрат на заохочення екологізації, пов'язаного з переходами між рівнями екологічної безпеки. Впровадження запропонованих підходів дозволить винайти та спрямувати кошти в руслі, що найбільш відповідає сталому розвитку країни та екологічної безпеки кожного з її регіонів. Серед подальших перспектив наукових розробок цього напрямку – формування мотиваційного механізму екологізації інноваційної діяльності підприємств регіонів.

1. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: Підручник. – 3-тє вид., випр. і допов. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006.

2. Ілляшенко С.М., Прокопенко О.В. Менеджмент екологічних інновацій: Навчальний посібник. – Суми: Вид-во СумДУ, 2003. – 266 с.

3. Вайзеккер З., Ловинс З., Ловинс Л. Фактор четыре. Затрат – половина, отдача – двойная. Новый доклад Римскому клубу / Под ред. Г.А. Месяца. – М.: Academia, 2000. – 400 с.

4. Бохан А.В. Визначальні принципи екологізації підприємництва в сучасних умовах трансформації суспільства // Актуальні проблеми економіки, № 9, 2007. – С. 153-160.

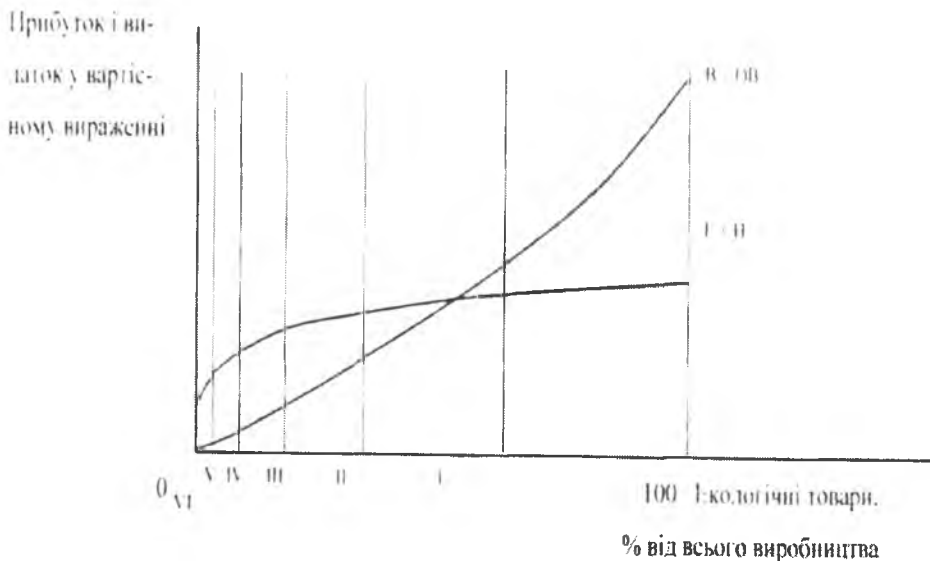

Рис. 4. Здобутки та витрати, пов'язані з переходами між рівнями екологічної безпеки

5. Аніщенко В.О., Маргасова В.Г. Еколого економічний аналіз в системі управління природо-користуванням на підприємстві // Актуальні проблеми економіки, № 6, 2007. – С. 39-47.

In the article the features of the modern state of ecologization of activity of enterprises of region and

methodical going are exposed near its determination, namely optimum size of the ecologically directed tax pressure on enterprises. Efficiency of application of economic instruments of ecologization is reflected, and also optimum charges on encouragement ecologizations which are related to the transitions between ecological strength securities.

Мельник Н.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ НА ПОРЕФОРМЕНОМУ ЕТАПІ ЙОГО РОЗВИТКУ

Визначено перелік основних характеристик диверсифікації виробництва в суб'єктів сільського господарства у сучасних перехідних умовах національної економіки.

Ключові слова: диверсифікація виробництва, сільське господарство, диверсифікаційні процеси, аграрні підприємства, господарства населення.

I. Вступ. У період переходу України від командно-адміністративної системи управління до ринкових відносин суб'єкти господарювання в різних галузях стикаються з багатьма проблемами. Найважливішою з них можна вважати їх виживання в сучасних умовах, оскільки майже всі сфери економіки зазнали занепаду під час перетворень. Сьогодні відбувається їх поступове відновлення. Один із його способів – диверсифікація виробництва. Суб'єкти підприємницької діяльності дедалі частіше вдаються до неї з метою адаптації до конкурентних умов господарювання.

Питання диверсифікаційних змін розкрили у своїх наукових дослідженнях такі вчені, як В.Г. Андрійчук, В.Х. Брус, Н.В. Бутенко, В.М. Дереза, М.Д. Корінько, О.О. Лемішко, Н.Г. Маслак, В.М. Миньковська, С.М. Подреза, С.М. Попова, І.І. Румик, Д.І. Шеленко, В.В. Юрчишин та ін. Але більшість із них розглядають їх процеси в різних галузях економіки. Це зумовлює актуальність подальшого вивчення цієї проблеми, зокрема, в напрямку розвитку диверсифікації виробництва в сільському господарстві, яке після трансформацій в національній економіці опинилось у кризовому стані.

II. Постановка завдання. Стаття має на меті визначення та розкриття особливостей диверсифікації виробництва в сільському господарстві у сучасних умовах перехідної економіки України.

III. Результати дослідження. В Новому тлумачному словнику української мови категорія “особливість” трактується як “характерна риса, ознака, властивість кого-, чого-небудь” [1, 493]. Кожне економічне явище відзначається своєрідними рисами, що піддаються повним або частковим змінам під впливом людської діяльності чи перетворень у суспільстві. Не є винятком виробничі диверсифікаційні процеси в аграрному секторі, найбільший розвиток яких в Україні спостерігався в умовах централізованого управління. Економічні перетворення внесли свої корективи в диверсифікацію виробництва в сільському господарстві, суттєво вплинувши на властиві їй особливості. Сьогодні в діяльності аграрних підприємств та господарств населення відбуваються так звані “дедиверсифікаційні” зміни, що характеризуються притаманними їм ознаками, зумовленими специфікою перехідної економіки. До цих особливостей належать:

- зміни попиту на продукцію (в тому числі сільськогосподарську);
- виникнення різних організаційно-правових форм господарювання;
- передача у приватну власність сільськогосподарських угідь;
- оренда землі та майна;
- нестабільний розвиток галузі;
- впровадження нових технологій;